

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

نزاع بر سر منابع نفتی لیبی

اهمیت منابع انرژی لیبی برای اروپا

پژوهش
خبری
معاونت سیاسی
صدا و سیما

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: علی ظریف

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۲.....	مقدمه	❖
۲.....	بحران سیاسی و امنیتی در لیبی	❖
۴.....	منابع نفتی لیبی	❖
۵.....	مزایای منابع نفتی لیبی	❖
۵.....	نزاع بر سر منابع نفتی لیبی	❖
۷.....	ترکیه و نفت مدیترانه	❖
۷.....	نتیجه گیری	❖

در پی اعلام استعفای نخست وزیران دولت به رسمیت شناخته شده لیبی در طرابلس و "دولت انتقالی" در بنغازی "خلیفه حفتر"، فرمانده نظامیان شرق لیبی اعلام کرده، به انسداد هشت ماهه صادرات نفت لیبی پایان می‌دهد. حامیان حفتر در ماه ژانویه (دی) گذشته بنادر نفتی را مسدود کرده و جلوی صادرات نفت را گرفتند تا از این طریق به دولت "فائز السراج" رئیس دولت "وفاق ملی" که از سوی سازمان ملل متحد به رسمیت شناخته شده فشار بیاورند. این انسداد به کشور بحران زده لیبی ضررهای میلیاردی وارد کرد. اقتصاد این کشور وابسته به صادرات نفت است. گفته می‌شود این تصمیم به علت اقتصاد نابسامان و مشکلات معیشتی مردم لیبی گرفته شده است. ژنرال حفتر اعلام کرده، شرط از سرگیری صادرات نفت تقسیم عادلانه درآمدهای نفتی است. در حال حاضر کنترل مهم‌ترین ذخایر نفتی کشور همچنان در دست متحدان حفتر قرار دارد. اما شواهد و قرائن نشان از کاهش فزاینده نفوذ او در شرق لیبی دارد. دولت سراج در غرب لیبی حاکم است و این دولت از طرف سازمان ملل متحد به رسمیت شناخته می‌شود. ترکیه و قطر از این دولت حمایت مالی و نظامی می‌کنند. اما بخش‌های بزرگی از جنوب و شرق لیبی نیز در کنترل نیروهای خلیفه حفتر قرار دارد. مصر، امارات متحده عربی و روسیه در کنار ژنرال حفتر قرار گرفته‌اند.

❖ بحران سیاسی و امنیتی در لیبی

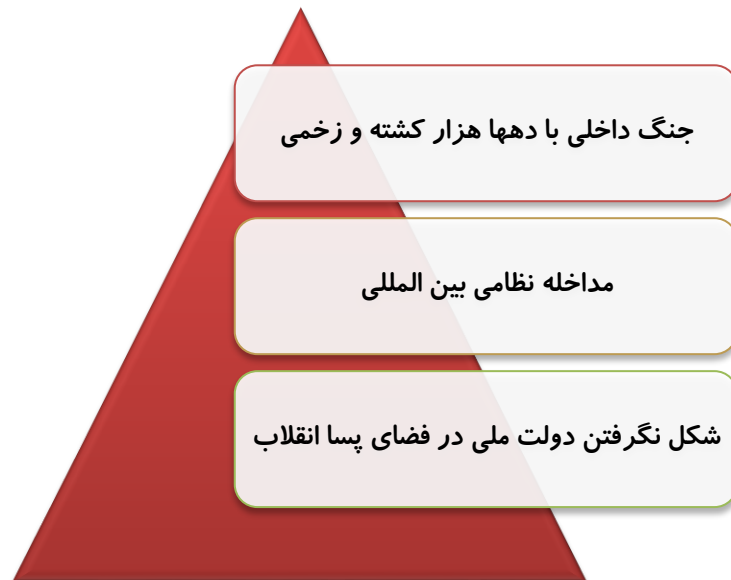
یکی از مهم‌ترین تفاوت‌های لیبی با دیگر کشورهای عربی که سال ۲۰۱۱ و در پی بیداری اسلامی تغییر حکومت را تجربه کردند، این است که تغییر حکومت در لیبی با مداخله نظامی بین‌المللی رخ داده است. شورای امنیت سازمان ملل در ۲۶ فوریه ۲۰۱۱ با تکیه بر مفهوم «مسئولیت حمایت» قطعنامه ۱۹۷۰ را با ۱۰ رای مثبت، ۵ رای ممتنع و بدون رای منفی به تصویب رساند. در این قطعنامه ضمن نگرانی شدید از وضعیت ایجاد شده در لیبی، اعمال خشونت و استفاده از زور علیه شهروندان محکوم شد. وضعیت لیبی نیز به دیوان کیفری بین‌المللی ارجاع داده و در این دیوان نیز بر محاکمه قذافی به جرم جنایت علیه بشریت تاکید شد.^۱

لیبی از زمان برکناری "معمر قذافی"، دیکتاتور مخلوع، شاهد دودستگی و جنگ و ناآرامی است و دو دولت یکی در غرب (دولت وفاق ملی به ریاست فائز السراج) و دیگری در شرق (به ریاست خلیفه حفتر) بر این کشور سلطه دارند که هر یک تلاش دارد با شکست دیگری، کنترل کل کشور را در دست بگیرد. دولت اول از سوی سازمان ملل و ترکیه به رسمیت

^۱. خبرگزاری ایران پرس، ۱۳۹۸/۷/۱۵.

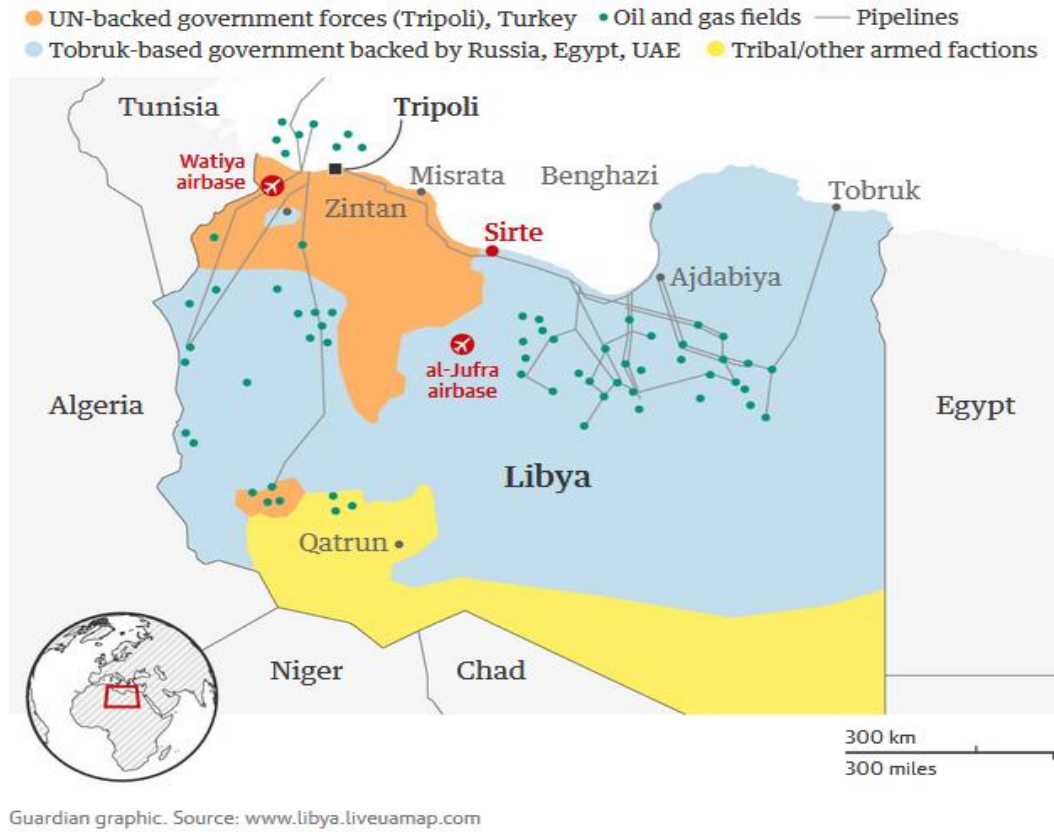
شناخته شده و دولت شرق لیبی هم از سوی برخی کشورها از جمله روسیه، مصر و برخی دیگر از کشورهای عربی حمایت می‌شود. در سال‌های گذشته جنگ‌های پراکنده و خونینی میان این دو گروه به وقوع پیوست و گفتگوهای صلح به جایی نرسید اما در هفته‌های اخیر امیدهایی برای بازگشت صلح در لیبی نمایان شده است.

سه بعد عینی تجربه بحران لیبی در یک دهه گذشته عبارتند از:

حالا امیدها برای صلحی پایدار در لیبی افزایش یافته است. نشست مذاکرات لیبی با حضور نمایندگان دولت رسمی لیبی و کمیته‌هایی از مجلس نمایندگان "طبرق" حامی خلیفه حفتر، در شرق این کشور در تاریخ ۱۷ شهریور در شهر «بوزنیق» در جنوب رباط، پایتخت مراکش آغاز شد و طرفین درگیر در لیبی پس از پنج روز مذاکره در ارتباط با تقسیم قدرت و مناطق تحت نفوذ خود به توافق رسیدند. در چارچوب آتش‌بس مورد توافق، موضوعاتی چون از سرگیری تولید و صادرات نفت، خروج شبه نظامیان خارجی از لیبی و پیش‌بینی برگزاری انتخابات شورای ریاست جمهوری و پارلمانی در مارس ۲۰۲۱ مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

The struggle for Libya: current areas of control

منطقه نارنجی: قلمرو دولت غرب (وفاق ملی) / منطقه آبی: قلمرو دولت شرق (نیروهای حفتر) / منطقه زرد: قلمرو قبایل محلی / نقاط سبز: میدان نفتی و گازی / خطوط سیاه: خط لوله انتقال انرژی^۱

لیبی با ۴۷ میلیارد بشکه ذخایر نفت، جایگاه نهم جهان را در اختیار دارد که بیشترین ذخایر نفت را در میان کشورهای آفریقایی دارد. این در حالی است که منطقه وسیعی از لیبی که امکان وجود ذخایر جدید نفت را دارد، اکتشاف نشده مانده است. حجم ذخایر گاز این کشور نیز به ۱۰۵۳۹ میلیارد متر مکعب رسیده است. این کشور با این حجم از ذخایر گاز خود در جایگاه ۲۱ جهان قرار دارد.

اکنون تولید نفت لیبی در ماه‌های اخیر، بار دیگر، اهمیت خود را برای بازارهای جهانی نشان داده است. لیبی به عنوان یک تولید کننده نفت چهار مزیت مشخص دارد و به همین دلیل شرکت‌های بین المللی نفت چندین دهه است که علاقه زیادی به سرمایه‌گذاری در بخش بالادستی نفت لیبی دارند.

¹. libya.liveuamap.com

❖ مزایای منابع نفتی لیبی

اول آن است که از ذخایر لیبی میزان قابل توجهی باقی مانده است: بیش از ۴۸ میلیارد بشکه که ۳٪ از ذخائر کل جهان و بزرگترین منبع انرژی آفریقا است.
دوم اینکه استخراج نفت لیبی نسبتاً آسان است و نصب و راه اندازی زیرساخت‌های تولید و صادرات در این کشور ساده می باشد، همچنین این مزیت به مناطق داخلی نفت خیز اجازه می دهد به ترمینال‌های صادراتی مجزا در ساحل پر جمعیت متصل شود.
سوم اینکه لیبی نفت خام شیرین و با کیفیتی را ارائه می دهد که می تواند به مزیت بین المللی این محصول کمک کند. کیفیت عالی این نفت در بازارهای جهانی بسیار قابل توجه است.
چهارمین مزیت این است که نفت لیبی به مراکز مصرف کننده نزدیک است. به طوری که حمل دریایی آن به بنادر اروپا تنها ۲ تا ۱۱ روز (روت‌ردام) زمان نیاز دارد ولی برای رسیدن به مقاصد مصرف آسیایی به یک ماه زمان نیازمند است. ^۱

❖ نزاع بر سر منابع نفتی لیبی

به نظر می رسد تلاش کشورهای اروپایی برای دستیابی به منابع طبیعی لیبی از عوامل مهم در پشتیبانی کشورهای غربی از بروز ناآرامی ها در لیبی در سال های پایانی زمامداری قذافی بود و این انگیزه همچنان به قوت خویش باقی است. باید توجه داشت از نخستین روزهای بروز جنگ داخلی در لیبی، شدیدترین نبردها بین نیروهای طرفدار دولت وفاق ملی و نظامیان طرفدار ژنرال حفتر در شهرها و مناطقی بوده که محل استخراج، پالایش یا صدور نفت لیبی محسوب می شوند. نیروهای طرفدار ژنرال حفتر اوایل سال میلادی جاری تمامی تاسیسات نفتی در مناطق شرقی لیبی را از کار انداختند تا به این طریق "دولت وفاق ملی" مورد حمایت سازمان ملل متحد را به لحاظ اقتصادی تحت فشار قرار دهند. با این اقدام نیروهای حفتر، تقریباً تمامی صادرات نفت لیبی متوقف شد. این در حالی است که لیبی بیشترین منابع نفتی در آفریقا را در اختیار دارد که حدود ۳ درصد ذخائر جهان را شامل می شود و قادر است روزانه بیش از یک میلیون بشکه نفت صادر کند. اما به دلیل مشکلات و موانع ایجاد شده از سوی نیروهای شبه نظامی ژنرال حفتر به ویژه در شش ماه گذشته، تولید نفت لیبی، روزانه به سطح یکصد هزار بشکه رسیده است.^۲

اکثریت میدان های نفتی لیبی به ارزش میلیاردها دلار در حوزه سرت قرار دارد که تحت کنترل نیروهای حفتر است. در ژانویه سال ۲۰۲۰، دولت طبرق صادرات نفت را مسدود کردند که همین موجب سقوط درآمد نفتی شد. به طوری که تولید روزانه لیبی از یک میلیون بشکه نفت به صدهزار بشکه نفت در روز نزول پیدا کرد. کاهش تحمیلی درآمد و مزایای کارکنان دولت و هزینه کرد از میراث به جامانده از دوران سرهنگ قذافی، طرابلس را به استیصال کشاند. با حضور قبایل

¹ <https://www.apicorp.org>. Libyan oil: Prospects for stability and growth. November 2018

^۲ خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۹/۴/۲۳.

در روند جنگ، گسترش پرواز هواپیماهای بدون سرنشین و حضور روزافزون شبه نظامیان خارجی صحنه جنگ در لیبی پیچیده تر شده است.

بررسی‌ها نسبت به تحولات لیبی نشان می‌دهد هیچ کشور اروپایی به اندازه فرانسه به مداخله در امور سیاسی و اقتصادی لیبی علاقمند نیست. نگاهی تاریخی و تحلیلی به روابط دو کشور فرانسه و لیبی نشان می‌دهد که این رابطه گاهی به اوج رسیده و شکوفا شده و اندکی بعد به پایین‌ترین سطح رسیده است. روابط این دو کشور در اوج خود به سطح ائتلاف نظامی و راهبردی می‌رسد و در زمان فرود و رکود به تنش‌های نظامی منجر می‌شود.

بعد از حمله نیروهای ژنرال خلیفه حفتر به طرابلس، انگشت اتهام به سوی فرانسه نشانه رفت. مخالفان حفتر معتقدند که پاریس از پیش شرایط لازم را برای حفتر فراهم آورده است. حمایت‌های پاریس از حفتر در اوایل سال ۲۰۱۶ در این نقطه نظرها بی‌تأثیر نبوده‌اند. «گوما الگاماتی» پژوهشگر مسائل لیبی در میدل ایست آی نوشت: «حمایت فرانسه از حفتر به وی مشروعیت سیاسی و نظامی داده است. او در سطح بین‌المللی مورد پذیرش قرار گرفته و مبارزات نظامی‌اش تقویت گردیده است. این حمایت‌ها نتیجه اقدامات ژان ایو لودریان (وزیر دفاع از سال ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۷) بوده است.»^۱ و «فرام لاشر» پژوهشگر مسائل لیبی در بنیاد علم و سیاست آلمان نیز معتقد است که حمله حفتر به طرابلس برای فرانسوی‌ها اتفاق غیرمنتظره‌ای نبوده است. وی در این ارتباط می‌نویسد: «فرانسه سرمایه‌گذاری بسیاری بر روی حفتر کرده است و نمی‌خواهد او را از دست بدهد.»^۲ «میشل دوکلو» تحلیل‌گر و سفیر اسبق فرانسه در سوریه نیز در تحلیلی به موضع فرانسه در قبال لیبی پرداخته است. او در این ارتباط می‌گوید: «هرکسی می‌داند که دولت فرانسه در سال‌های اخیر به واسطه گسیل نیروهای ویژه یا حتی حملات هوایی از ارتش ملی لیبی حمایت کرده است.»^۱

از سوی دیگر ایتالیا مهم‌ترین تولیدکننده خارجی در لیبی بود و حدود یک چهارم از کل استخراج نفت این کشور را تا پیش از بیداری اسلامی، شرکت‌های ایتالیایی انجام داده‌اند. ایتالیا در سال ۲۰۰۷ یک قرارداد ۲۸ میلیارد دلاری با لیبی منعقد کرد تا فعالیت خود را در این کشور تا سال ۲۰۴۲ تضمین کند. شرکت «انی» از سال ۱۹۵۹ در لیبی فعالیت می‌کند و لیبی یکی از مهمترین مقاصد سرمایه‌گذاری این شرکت ایتالیایی بود و انی در ۶ منطقه از لیبی به کار حفاری و استخراج می‌پرداخت. این شرکت از سال ۱۹۵۹ تاکنون در لیبی حدود ۵۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری کرده است. «فرانکو فراتینی» وزیر امور خارجه ایتالیا اخیراً اعلام کرده شرکت نفت و گاز انی این کشور، به منظور بررسی آغاز به کار تاسیسات نفتی به لیبی بازگشته و نشست‌هایی فنی برگزار شده است. «پائولو اسکارونی» مدیر اجرایی شرکت انی ماه ژوئیه اعلام کرده بود به محض حل و فصل بحران در لیبی، این گروه به دو یا سه ماه زمان برای از سرگیری تولید گاز و یکسال برای از سرگیری تولید نفت نیاز خواهد داشت. پیش از بحران در لیبی، حدود چهارده درصد از تولید نفت شرکت انی در لیبی بود.^۲

از سوی دیگر رقابت فرانسه و ایتالیا برای نفوذ و تأثیرگذاری بیشتر در آینده لیبی موجب افزایش بی‌ثباتی در این کشور و دیگر کشورهای آفریقایی شده است. دستیابی به انرژی اصلی مداخله فرانسه و ایتالیا در امور لیبی است که البته دو

۱. موسسه ایرانی مطالعات اروپا و آمریکا، «راهبرد فرانسه در قبال تحولات اخیر لیبی»، ۱۳۹۸/۹/۲۶.

۲. سایت تابناک، ۱۳۹۹/۳/۲۷.

کشور راهبردهای متفاوتی برای دستیابی به این هدف دارند. مقامات ایتالیایی معتقدند که سیاست حمایتی فرانسه از حفتر بسیار خطرناک بوده و موجب تشدید بی‌ثباتی می‌گردد. نخست‌وزیر ایتالیا در این ارتباط می‌گوید: «فرانسه هیچ تمایلی برای ایجاد ثبات در این منطقه ندارد. شاید علت اصلی این موضوع این است که منافع انرژی فرانسه در راستای منافع انرژی ایتالیا قرار ندارند.» از نقطه نظر دولت ایتالیا موضع فرانسه در قبال لیبی ناقص و غلط بوده زیرا فرانسه تصور می‌کند که پیروزی نظامی می‌تواند موجب ایجاد صلح در لیبی شود. اینکه چه میزان جنگ داخلی لیبی در روابط فرانسه-ایتالیا تأثیرگذار خواهد بود قابل پیش‌بینی نیست اما مطمئناً اختلافات دو کشور، آینده لیبی و منطقه شمال آفریقا را تحت تأثیر قرار خواهند داد.

❖ ترکیه و نفت مدیترانه

در نوامبر ۲۰۱۹ (آبان ۱۳۹۸)، دولت ترکیه با دولت «وفاق ملی» لیبی که با میانجی‌گری سازمان ملل متحد بر سر کار آمده بود توافق‌نامه‌ای را برای ایجاد منطقه اقتصادی انحصاری که سواحل جنوبی ترکیه در مدیترانه تا ساحل شمال شرقی لیبی را شامل می‌شود، امضا کردند. مقامات ترکیه متعاقباً نقشه تازه‌ای را کشیدند که در آن بر اساس این قرارداد، فلات قاره ترکیه و ادعاهای منطقه اقتصادی انحصاری در منطقه نشان داده شده بود. این توافق ادعاهای منطقه اقتصادی انحصاری بر جزیره‌های یونان از جمله جزایر «رودز» و «کرت» را که بین ترکیه و لیبی واقع شده است نادیده می‌گیرد و همین مسئله به گسترش اختلافات ترکیه و یونان دامن زد. چندی بعد «فاتح دونمز» وزیر انرژی ترکیه اعلام کرد، کشورش بر اساس توافقی که با لیبی امضا کرده است، برای آغاز عملیات اکتشاف نفت از داخل مرزهای دریایی برنامه‌ریزی می‌کند. این تصمیم به سرعت به گسترش تنش‌ها در مدیترانه انجامید زیرا ترکیه سال‌هاست که با یونان، قبرس، مصر و رژیم صهیونیستی بر سر مالکیت بر منابع طبیعی این منطقه اختلاف دارد.

با گسترش تنش‌ها میان ترکیه و یونان، فرانسه به پشتیبانی یونان وارد ماجرا شد. «امانوئل مکرون» رئیس‌جمهور فرانسه به بهانه تشدید تنش‌ها میان ترکیه و یونان بر سر منابع گازی در شرق مدیترانه، از تقویت حضور نظامی خود در این منطقه خبر داد و ناوگان نظامی‌اش را به شرق مدیترانه فرستاد.

آنچه تنش‌ها در مدیترانه را تشدید کرده است کشف ذخائر انرژی فراوان در این پهنه آبی است. روزنامه «لو پوئن» فرانسه اوائل شهریور نوشت: این لایه زیر خاکی آنچنان غنی است که ناظران آن را «نروژ جدید» می‌نامند؛ این کشور حوزه اسکاندیناوی که ثروت خود را با استفاده از گاز دریای شمال به دست آورده است. به نقل از روزنامه «لو فیگارو»، بر اساس برآورد یک مشاور موسسه مشاور انرژی «وود مکنزی» شرق مدیترانه حاوی ۱۹۰۰ میلیارد متر مکعب گاز معادل ۴۵ سال مصرف این منبع انرژی در فرانسه است.^۱

❖ نتیجه‌گیری

واقعیت این است که در سال‌های اخیر یک مسابقه نفوذ گسترده در منطقه استراتژیک غرب آسیا و شمال آفریقا در گرفته که هیچ یک از قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، حاضر به عقب‌نشینی نیستند و هر یک می‌کوشند با ابزارهای مختلف، موقعیت خود را در این مسابقه بهبود بخشند. در حال حاضر بحران لیبی و دلیل طولانی شدن جنگ داخلی در

^۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۹۹/۶/۵.

این کشور تنها اختلاف نظر گروه‌های داخلی نیست، بلکه ناشی از تمایل قدرت‌های متوسط و بزرگ برای پیدا کردن جای پای در این کشور بحران زده و بی‌ثبات و منابع نفتی آن است. روسیه امتیاز اکتشاف نفت در مدیترانه را از لیبی اخذ کرده است. چین به سرمایه‌گذاری در حوزه‌های نفتی لیبی علاقمند است. گریدهای نفتی صادراتی سبک و شیرین «سahارا» و «السدر» در تولید بنزین و سوخت‌های تقطیری بازدهی بالایی دارند و به همین دلیل محبوب پالایشگاه‌های منطقه مدیترانه و شمال غربی اروپا هستند.

هدف اصلی و طولانی مدت فرانسه و ایتالیا از مداخله در لیبی به دست آوردن سهم بیشتری از تولیدات نفت، امتیازات اقتصادی و افزایش نفوذ در منطقه شمال آفریقا است. نقش فرانسه در رهبری ائتلاف ضد قذافی نیز ترویج منافع شرکت بزرگ نفتی این کشور یعنی «توتال» بوده است. در زمان قذافی این کشور روزانه معادل ۱۶ میلیون بشکه نفت تولید و بخش قابل توجهی را به فرانسه و ایتالیا صادر می‌کرده است. بدین ترتیب پاریس و رم به دنبال دستیابی به مزایای تجاری قابل توجه برای تضمین منافع خود در لیبی به خصوص در حوزه انرژی هستند.

ایتالیا به عنوان استعمارگر سابق، همچنان لیبی را جزئی از منطقه نفوذ جغرافیایی خود می‌داند، فرانسه نیز که به دنبال گسترش نفوذ خود در آفریقا است ائتلاف بین‌المللی برای سرنگونی رژیم معمر قذافی را رهبری کرده است تلاش می‌کند تا با کنار زدن ایتالیا رهبری لیبی را به دست گرفته تا بر بخش اعظم منابع انرژی این کشور مسلط شود. پر واضح است تا زمانی که پاریس و رم راه‌حل‌های سلطه جویانه را در قبال بحران لیبی پیگیری کنند، فرصت‌های رسیدن به هرگونه راه حل سیاسی و پایان خشونت‌ها میان طرف‌های درگیر در لیبی همچنان در هاله‌ای از ابهام خواهد ماند.